

**БЕРДАҚ атындағы ҚАРАҚАЛПАҚ
МӘМЛЕКЕТЛИК УНИВЕРСИТЕТИНИҢ**

ХАБАРШЫСЫ

**БЕРДАҚ номидаги ҚОРАҚАЛПОҚ
ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИНИНГ**

АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК

**КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА им. БЕРДАХА**



3

**БЕРДАҚ атындағы ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК
УНИВЕРСИТЕТИНИҢ**

ХАБАРШЫСЫ

**БЕРДАҚ номидаги ҚОРАҚАЛПОҚ
ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИНИҢ**

АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК

**КАРАҚАЛПАҚСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА им. БЕРДАХА**

№ 3 (48)

2020

Каракалпакский госуниверситет им. Бердаха

Учредитель и издатель: Каракалпакский государственный университет им. Бердаха

Главный редактор: доктор технических наук РЕЙМОВ А. М.

Заместитель главного редактора: доктор географических наук ТУРДЫМАМБЕТОВ И.Р.

Ответственный редактор журнала: ТУРСЫНМУРАТОВ М.

Редакционная коллегия:

АБДИНАЗИМОВ Ш. – проф., доктор филологических наук, АБДУЛЛАЕВА М.Н. – доктор философских наук, АЛЕУОВ У. – проф., доктор педагогических наук, АЛЛАМБЕРГЕНОВ К. – проф., доктор филологических наук, АМЕТОВ Я. – доц., доктор биологических наук, АСЕНОВ Г. – проф., доктор биологических наук, БАЙМАНОВ К. – проф., доктор технических наук, БАЛЛИЕВА Р. – доктор исторических наук, БАБАДЖАНОВ Ф. – доц., кандидат филологических наук, БЕРДИМУРАТОВА А. – проф., доктор философских наук, ЕРКИБАЕВА Г.Г. – доктор педагогических наук, ЖАРИМБЕТОВ К. – проф., доктор филологических наук, ЖОЛЛЫБЕКОВ Б. – проф., доктор географических наук, ЖУМАНОВ М.А. – проф., доктор биологических наук, ИБРАГИМОВ М.Ю. – доктор сельскохозяйственных наук, ИСМАЙЛОВ К.А. – проф., доктор физико-математических наук, КОЩАНОВ Б. – проф., доктор исторических наук, КУДАЙБЕРГЕНОВ К.К. – проф., доктор физико-математических наук, КУДАЙБЕРГЕНОВ М.С. – проф., доктор филологических наук, КУТЫБАЕВА Е. – проф., доктор юридических наук, КАЙЫПБЕРГЕНОВ Б.Т. – доктор технических наук, МАМБЕТУЛЛАЕВА С.М. – проф., доктор биологических наук, МАМБЕТНАЗАРОВ Б.С. – проф., доктор сельскохозяйственных наук, МАТКУРБАНОВ Р. – доктор юридических наук, МАТЧАНОВ А.Т. – проф., доктор биологических наук, МУМИНОВ Ф.А. – проф., доктор филологических наук, РЕЙМОВА З.А. – проф., доктор юридических наук, РУЗИЕВ Э. – проф., доктор педагогических наук, ТАГАЕВ М.Б. – проф., доктор технических наук, ТИЛЕУМУРАТОВ Г. – доц., кандидат филологических наук, УБАЙДУЛЛАЕВ Х. – проф., доктор экономических наук, УТЕБАЕВ Д. – доц., доктор физико-математических наук, УТЕУЛИЕВ Н.У. – проф., доктор физико-математических наук, УРАЗЫМБЕТОВ К.К. – проф., доктор филологических наук, УМАРОВА К. – доктор юридических наук, ХВАН Л.Б. – проф., кандидат педагогических наук, ХОЖАНИЯЗОВ Г.Х. – кандидат исторических наук, ХИКМАТОВ Ф. – проф., доктор географических наук.

Журнал издается с 2008 года

Выходит 4 раза в год на каракалпакском, узбекском, русском и английском языках

Адрес редакции: 230100, г. Нукус, ул. Ч. Абдирова, 1.

Телефон: 223-60-19

E-mail: vestnik@karsu.uz

Редактор: Машарипова Т. Ж.

Корректор: Кайыпова Ф.Ж.

Компьютерная верстка: Сейдабуллаева Ф.

«Вестник Каракалпакского государственного университета им. Бердаха» Постановлениями Президиума ВАК при Кабинете Министров Республики Узбекистан (20.03.2015 г., №214/2; 18. 11.2015 г., №218/5; 22.12.2015 г., №219/5; 23.12.2016 г., №232/5; 29.12.2016 г., №233/4; 29.03.2017 г., №239/5; 29.08.2017 г., №241/8; 28.12.2017 г., №247/6) включен в перечень научных изданий, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией Республики Узбекистан, для публикации основных научных результатов докторских диссертаций по научным направлениям История, Философия, Филология, Юридика, Педагогика, Психология, Экономика, Политология, Исламоведение.

Сдано в набор 03. 09. 2020. Подписано к печати 20. 09. 2020. Формат бумаги 60x84 1/8. Печать офсетная. Бум. л. 30,1. Уч.-изд. л. 20. Тираж 300. Цена договорная.

Каракалпакский государственный университет им. Бердаха. г.Нукус, ул. Ч. Абдирова,1 Журнал зарегистрирован Каракалпакским агентством печати и информации. Регистрационный номер №01-051 от 31 октября 2008 г.

Отпечатано в ООО «GOLDEN PRINT NUKUS». г. Нукус, ул. Н. Сараева 1.

© Вестник Каракалпакского государственного университета им.Бердаха

Founder and publisher: Karakalpak State University named after Berdakh

Editor in Chief: Doctor of Technical Sciences REYMOV A. M.

Deputy Editor-in-Chief: Doctor of Geographical Sciences TURDYMAMBETOV I.R.

Responsible editor of the periodical: TURSUNMURATOV M.

Editorial team:

ABDINAZIMOV Sh. – Prof., Doctor of Philology, ABDULLAEVA M.N. – Doctor of Philosophy, ALEUOV U. – Prof., Doctor of Pedagogical Sciences, ALLAMBERGENOV K. – Prof., Doctor of Philology, AMETOV I. - Associate Professor, Doctor of Biological Sciences, ASENOV G. – Prof., Doctor of Biological Sciences, BAYMANOV K. - Prof., Doctor of Technical Sciences, BALLIEVA R. – Doctor of Historical Sciences, BABAJANOV F. – Docent, PhD of Philological Sciences, BERDIMURATOV A. – Prof., Doctor of Philosophy, ERKIBAEVA G. G. – Doctor of Pedagogical Sciences, ZHARIMBETOV K. – Prof., Doctor of Philology, ZHOLLYBEKOV B. – Prof., Doctor of Geography, ZHUMANOV M.A. – Prof., Doctor of Biological Sciences, IBRAHIMOV M.YU. – Doctor of Agricultural Sciences, ISMAYLOV K.A. – prof., Doctor of physical and mathematical sciences, KOSCHANOV B. – prof., Doctor of historical sciences, KUDAYBERGENOV KK – Prof., Doctor of Physical and Mathematical Sciences, KUDAYBERGENOV M.S. – prof. Doctor of Philology, KUTYBAEVA E. – Prof., Doctor of Law, KAYPBERGENOV B.T. – Doctor of Technical Sciences, MAMBETULAEVA S.M. – Prof., Doctor of Biological Sciences, MAMBETNAZAROV B.S. – Prof., Doctor of Agricultural Sciences, MATKURBANOV R. – Doctor of Law, MATCHANOV A.T. – Prof., Doctor of Biological Sciences, MUMINOV F.A. – prof., Doctor of philological sciences, REIMOVA.Z.A. - Prof., Doctor of Law, RUZIEV E. – prof., Doctor of pedagogical sciences, TAGAYEV M.B. – prof., Doctor of technical sciences, TILEUMURATOV G. - Assoc., Candidate of Philological Sciences, UBAYDULLAYEV H. – prof., Doctor of economics, UTEBAEV D. - Assoc. Doctor of Physical and Mathematical Sciences, UTEULIEV N.U. – prof., Doctor of physical and mathematical sciences, URAZYMBETOV K.K. – Prof., Doctor of Philology, UMAROVA K. – Doctor of Law, KHAMIDOV Kh. – Academician, Doctor of Philology, KhVAN L.B. – prof., PhD of pedagogical sciences, HOZHANIYAZOV G. – PhD of historical sciences, KhIKMATOV F. – prof., Doctor of geographical sciences.

Periodical has been published since 2008

Issued 4 times a year in Karakalpak, Uzbek, Russian and English

Editorial address: 230100, Nukus, st. Ch. Abdirov, 1.

Phone: 223-60-19

E-mail: vestnik@karsu.uz

Editor: Masharipova T. Zh.

Proofreader: Kayipova F.Zh.

Computer layout: F. Seydabullaeva

"The Herald of Karakalpak State University named after Berdakh" is included in a list of scientific publications recommended by the Higher Attestation Commission under the Cabinet of the Minister of the Republic of Uzbekistan for the publication of the main scientific results of doctoral dissertations in scientific areas History, Philosophy, Philology, Law, Pedagogy, Psychology, Economy, Political Science, Islamic Studies, by decrees of the Presidium of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan (20.03.2015 г., №214/2; 18. 11.2015 г., №218/5; 22.12.2015 г., №219/5; 23.12.2016 г., №232/5; 29.12.2016 г., №233/4; 29.03.2017 г., №239/5; 29.08.2017 г., №241/8; 28.12.2017 г., №247/6).

Delivered to the set 03. 09. 2020. Signed for printing 20. 09. 2020. Paper size 60x84 1/8. Offset printing. Paper sheet 30,1. Edu.pub. sheet 20. Circulation 300. Price is negotiable.

Karakalpak State University. Berdakh Nukus, st. Ch. Abdirova, 1

The periodical is registered by the Karakalpak Press and Information Agency.

Registration number №01-051 from October 31, 2008

Printed by «GOLDEN PRINT NUKUS» Ltd. Nukus, st. N. Sarayeva 1

<https://buxdu.uz>

© Herald of Karakalpak State University named after Berdakh

СОДЕРЖАНИЕ

ЕСТЕСТВЕННЫЕ И ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

**МАТЕМАТИКА. ФИЗИКА.
ТЕХНИКА.**

Айтбаев К.Р. Разработка конструкции отопительного прибора с промежуточным теплоносителем	4
Таджиходжаева М.Р., Косымбетов Б.Е., Даулетов М.Б., Торешов Д.Б. Конструктивный системы в природе и дорожных машинах	7
А.Б.Абубакиров, И.Қ.Баймуратов, А.Д.Утемисов, М.Т.Шарипов. Электр таъминоти тизимларида реактив кувват манбаларини бошқаришнинг кўп фазали тоқлари датчикларининг динамик тавсифлари	9
Mirzataev S.M., Raximberdiyev Q.B., Mirzataeva V.M. Adleman – Lenstrning katta sonlarni tublikka tekshirish algoritmining asimmetrik kriptosistemalar rivojidadagi ahamiyati	13
Уразымбетова Э.П., Казымбетова М.М. Решение оптимизационной задачи коммивояжера с использованием муравьиного алгоритма	16
Турманов И., Алланиязов Ғ., Палъанов Б., Шамуратов М. Тоқымашылық материалтаныу пәниниң математика менен байлынысы	19

**ХИМИЯ. ТЕХНОЛОГИЯ
БИОЛОГИЯ. ГЕОГРАФИЯ**

Хасанов А.О., Джолдасов А.Б. Қоңырат-Мойнақ автомобил жолы бойлап инновацион ландшафт дизайн ислерин шөлкемлестириу мәселелери	21
М.М.Махмудова*, Ғ.Б.Караматова**, Н.А.Утимуродов*** potentilla l. туркум турларининг аҳамияти	25
Росабоев А.Т., Утегенов У.А. Бир чигитли пахталарни саралаш учун истиқболли йўналишни танлаш	28
Умиров Ф.Э., Музафаров А.М., Умиров У.Ф., Пирназаров Ф.Г. Исследование минерального состава сапонитов учтутского месторождения	32

ЭКОНОМИКА. ФИНАНС.

Мадаминов И.О. Худудларда инвестиция фаоллигини ошириш масалалари	35
Қўзибоев Б.А. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва тадбиркорликнинг ҳолати, муаммолари ва ечимлари	38
Raximov Z.O., Ismailov N.I. Rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotda raqamlashayotgan turizmning ahamiyati	41
Аюбов И. Ўзбекистон туризм хизматлари бозорида инвестицион муҳитини методологик-услубий асосларини такомиллаштириш	44
Алимова М.Т., Умаров Т.О. Институциональные основы создания и функционирования свободных туристских зон в Узбекистане	48
Халмуратов Қ.П. Давлат ва хусусий сектор шерикчилиги концепсиясининг генезиси	52
Шамуратов А. Ш. Меҳнат бозорида малакали кадрларни тайёрлаш тизимини жорий этиш	57
Кадирова М.М. Талабаларда иқтисодий кўникмаларни ривожлантиришда интерактив таълим технологияларидан фойдаланиш имкониятлари	58
Инятов А., Бабаназарова С. Экономиканы модернизациялауда инвестициялардың роли ҳам аҳмийети	61
Исаков Ж.Я., Халлиева Н. Р. Ўзбекистонда инвестицияларнинг роли ва уларнинг ривожланиш истиқболлари	65
Мусалимов Ш. И. Маҳаллий бюджетлар даромадларини шакллантириш: хусусиятлари ва ҳозирги замон муаммолари	68
Ситмуратов Т., Қудияров К. Иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг устувор йўналишлари	73
Ҳасанов Т.А. Ўзбекистонда уй-жой коммунал хизматларни кўрсатишда профессионал бошқарувчи корхоналар иштирокини кенгайтириш масалалари	75
Ergashev I.I., Mullaeva M.A. Milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishda investitsiyalar jalb qilishning ustuvor yo'nalishlari va tendensiyalari	78
Тошқулов А. Х. МДХ мамлакатларида қишлоқ хўжалиги корхоналарини солиққа тортиш тизими	82
Қаххоров О. С. Олий таълим муассасалари бошқарувининг устувор йўналишлари	86

**ОБРАЗОВАНИЕ. МЕТОДОЛОГИЯ.
ПСИХОЛОГИЯ**

Сагиндикова Н. Дж. Шахс масъулиятининг касбга боғлиқлиги хусусиятлари	94
Абдимуратов Ж.П. Семья-основа благоденствия страны	95
Акимов Н.Т. Гимнастика секциясына балаларды таңлап алыу усыллары	98
Альджанова Г. А. Технология проектно-контекстного обучения в системе профессионально-педагогического образования	101
Tosheva D. I. Milliy qadriyatlar - boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik tarbiyalashning muhim omili	104
Раджабов У.Р. Умумий ўрта таълим мактаб ўқувчиларида жисмоний сифатларини миллий ҳаракатли	

Ўйинлар орқали ривожлантиришни педагогик аҳамияти.	
Бекмирзаев М. Х., Ўралов А. И. Биологик фанларни ўқитиш технологиялари	107
Каримов З. А. Соғлом турмуш тарзи - репродуктив саломатликнинг асосидир	110
Султанова Г. С. Таълим жараёнида креатив тафаккурнинг аҳамияти	113
Нарметова Ю.К. Бронхиал астма билан касалланган болаларнинг ўзига хос психологик хусусиятлари	116
Berdimuratov R.Z. O'zbekistonda milliy kurash sport turiga qaratilayotgan imkoniyatlar	119
Қирғизбоев М. М. Юқори малакали белбоғли курашчиларда бўғимлараро эгилувчанликни педагогик тажриба давомида шакллантириш самарадорлиги.	121
Содиқова Ш.М. Узлуксиз таълим тизимида ёруғликнинг тўлқин хоссаларини намойиш қилишда анимацион моделлардан фойдаланиш	124
Тлеубаева Г.С. Математик иктидорни аниқлашда интерфаол таълим технологиялари	127
А.Р.Казаков., И.К.Аллаяров. Волейболчиларга хос анаэроб иш қобилятини оширишда гипоксик машқлардан фойдаланиш афзаллиги	130
Элмуродов Ж.А. Геометрия курсидан мультимедиали электрон ўқув мажмуаларини яратиш тамойиллари	133
Алқаров Э.М. Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш жараёнида ахборот мониторинг хизматининг инфратузилмаси	136

**ИСТОРИЯ. СОЦИОЛОГИЯ.
ФИЛОСОФИЯ. ЮРИСПРУДЕНЦИЯ.**

Пулатов А. Государственная политика республики кыргызстан и законодательство в религиозной сфере	140
Абсатторов Б.М. Инсон фаолиятида ахлоқий меъёрни шакллантириш мезонлари	143
Акимниязова Г.А. Традиционный каракалпакский базар XIX века	147
Анорбоев А. Болаларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотлар: жиноят ва жазо масалалари	151
Оразбаев А.К. Француз философларининг еркинлик ҳаққиндағы көз-қараслары	156
Ҳамдамова Д.Р. Германия федератив республикасида прокуратура ва суд органлари фаолияти ҳамда унинг ўзига хос хусусиятларининг қиёсий таҳлили	159
Доноқулов Н. Х. Показатели эффективности и критерии оценки деятельности таможенных постов	162
Утемуратов М.А., Дауменов Б.А. Жамиятда ҳуқуқий онғни юксалтириш - фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг муҳим омили	167
Мухаммадиев Ж. У., Маматов М. Свобода слова, свобода средств массовой информации отличительный знак демократии	171
Казакбаев Х. И. Жанубий хитой денгиздаги баҳсли ҳудудлар ва унда хитой халқ республикасининг позицияси	174
Тангирбергенова К. Исторический вклад каракалпакского народа в победу над фашизмом	176
Файзиев О. Халқ мурожатлари менен ислеўдеги машқалалар ҳам шешимлер	180
Камилов Д.З. Ўзбекистонда виждон эркинлигининг ўзига хос моделини шаклланиши ва ривожланиши	182
Максетова М.К. Пуқаралық жәмийетин раўажландырыўда шахс руўхый жетиклигиниң орны хәм әҳмийети	186
Олтибоев А.М. Ўзбекистон ва Қозоғистон республикалари маданий ҳамкорлиги тарихидан	188
Сейгимбетов М.К. Қубла Арал аймағындағы курғақлықтағы жоллар хәм қатнас қураллары (XIX әсир)	190
Апёзов Р. Б. Марказий осие карвон йўлларининг асосий йўналишлари (XIII–XV асрлар)	195
Меликова М.Н. Духовное наследие Накшбанди в творчестве Алишера Навои	199
Пирназаров Н. Руўхыйлық мәселесиниң философиялық анализленуїи	202
Реймов Р. М. Әдеплилик – инсан өмириниң мазмуны	206
Тажимирзаев Э. А. Ўзбекистон халқлари кундалик ҳаётидаги ўзгаришлар (XX асрнинг 60-80-йиллари мисолида)	208
Сейгимбетова Н.М. Миллатлараро муносабатларнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари	211
Расулова Н. С. Сиёсий партияларнинг тарихий эволюцияси: назария ва концепциялар	214
Тургунова Н.Н. Замонавий дунёда давлат сиёсатида ёшларнинг ўрни ва унга таъсир қилувчи турли омиллар	218
Баходирова Ф. Б. Прагматизм фалсафаси ва унинг жамиятни модернизациялашга таъсири	220
Атамуратов М. У. Бошқарув кадрлари компетентлиги – ўзбекистон тараққиётини юксалтирувчи куч	222
Байрыева А.Қ. Фуқаролик жамиятини ривожлантиришда жамоатчилик назоратининг роли ва аҳамият	225
Нсанбаева Э.Т. Ислам дининде инсанниң руўхый жетиклиги мәселеси	227
Опаев Б. Ғаззел қазы хәм «Он тоғыз» ўақыясы	230
Gafforova M. Q. The influence of the development of science and education in society on the change in the spiritual image of a woman	233
Ақбарова З. А. Муҳит оламини моделлаштиришнинг асосий категорияси сифатида	236
Эргашев Т. Ахборотлашган жамиятда ёшларнинг инновацион фаоллигини ошириш хусусиятлари	238

ФИЛОЛОГИЯ. ЖУРНАЛИСТИКА.

Досымбетова А.А. Пейзажлық образлар ҳәм лирикалық қаҳарманның руўхыяты (И.Юсупов лирикасында пейзаждың қолланыў өзгешеликлери ҳаққында)	240
Сейтимбетова А.П. The lingua-cultural analysis of the concept "ground" in the English lan	243
Асенбаева Г.Х. К. Султановтың «әжинияз» романында сюжет мәселеси	245
Ибрагимов Б. Некоторые аспекты совершенствования тренерского мастерства тренеров по вольной борьбе в системе повышения квалификации	247
Даниёрова Б. А., Данияров Ш. А. А. де Сент-Экзюпери «Кичкина шахзода «Эртак-киссаси ва унинг ўзбек тилидаги таржимасининг қиёсий таҳлили.	251
Қурбаниязов Д. Қарақалпақ газеталары темаларының структуралық-функционаллық өзгешеликлери	255
Расулова М.И. Роль сопоставительного анализа в профессиональной подготовке студентов языковых ВУЗов	258
Оразымбетова З.Қ. Баспасөзде очерк жанры: тили ҳәм стильлик өзгешеликлери	263
Қожықбаева З.Ә. Академик Марат Нурмухаммедов ҳәм қарақалпақ публицистикасы	265
Бекбергенова З.У. К. Мәмбетов романларының ғәрезсизлик жылларында изертлениўи	270
Сабилова Н. К. Социопрагматиканинг илмий ёндашув ва воситалари таҳлили	274
Каландарова Г.Н. Проблема изучения тюркизмов (каракалпакизмов) в составе русского языка	279
Мамбетов И. Қарақалпақ поэзиясында уйкастың түрлери (XX әсирдиң 30-жылларындағы қарақалпақ поэзиясы мысалында)	282
Норова Г. Зарафшон воҳаси шевалари лексикасида лексик омонимлар	284
Qudaybergenov M., Musaev A. A. Definiteness and indefiniteness of the noun in english and karakalpak languages	286
Нзанова С.К. Қарақалпақ тилиндеги жанапайларды контекст көз-қарасынан үйрениў	288
Қадилов Қ. Ўзбекистон тараққийетининг янги босқичида модернизацияланаётган олий таълим	290
Юсупов Қ. А. Академиялық лицейлерде прозалық шығармаларды таллаў	293
Сабилова Н. К. Инглиз тилшунослигида паронимия таърифига ёндашувлар	295
Юлдашев Н. Структура глагольных словосочетаний с инфинитивом, выражающие значения желания.	297
Абдимуратов А. Т. Жумамуратовтын ораторлық шеберлиги өзгешеликлер	300
Islamova D. Ayrim transpozitiv so'zlar talqiniga doir (Usmon Azim she'riyati misolida)	304
Qarlibaeva G., Badaxshanova A. Qaraqalpaq tilinde frazeologizmlerdegi variantlilik ma'selesi (M. Nizanov shigarmalari tiykarında)	306

ТАЛАБАЛАРДА ИҚТИСОДИЙ КЎНИКМАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНТЕРАКТИВ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Кадирова М.М.

Бухора давлат университети

Юқори малакали мутахассис кадрлар тайёрлаш сифати биринчи навбатда мамлакатнинг таълим соҳасидаги давлат сиёсатига боғлиқ. 2020 йилни Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан “Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили” деб аталиши таълим давлат сиёсатининг устувор йўналиши ҳисобланишига яна бир асос бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига асосан таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари ҳам таълимнинг давлат сиёсатидаги ўрнини белгилаб беради: таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги; таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги; умумий ўрта, шунингдек ўрта махсус, касб-хунар таълимнинг мажбурийлиги; ўрта махсус, касб-хунар таълими йўналишини: академик лицейда ёки касб-хунар коллежида ўқишни танлашнинг ихтиёрийлиги; таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги; давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиклиги; таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув; - билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш [1,11]. Ушбу тамойиллар бугунги кун талаби яъни баркамол авлодни тарбиялаб, вояга етказишда, айниқса жаҳон талабларига жавоб бера оладиган етук кадрлар тайёрлашда замонавий таълим-тарбия технологияларидан фойдаланиш имкониятини беради.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг мақсади қилиб, таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш миллий тизимини яратиш этиб белгиланганлиги ҳам бежиз эмас.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “...илм-фан, замонавий ва узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш зарур. Халқимизда таълим ва тарбия бешикдан бошланади деган ҳикматли бир сўз бор. Фақат маърифат инсонни камолга, жамиятни тараққиётга етаклайди. Шу сабабли, таълим соҳасидаги давлат сиёсати узлуксиз таълим тизими принципига асосланиши, яъни, таълим боғчадан бошланиши ва бутун умр давом этиши лозим.

Ҳозирги кунда асосий эътибор қаратишимиз лозим бўлган вазифалардан бири - олий таълим муассасаларида илмий салоҳиятни янада ошириш, илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш кўламини кенгайтириш ҳисобланади. Шунингдек, халқаро стандартлар асосида ўқитишнинг замонавий усулларидан, фойдаланиш катга аҳамиятга эга” [2]. Бугунги кунда жаҳон ҳамжамиятида таълим тизимининг ўзига хос хусусиятларидан бири – бу таълим-тарбия жараёнида инновацион ёндашув орқали самарадорликни оширишга қаратилганидир. Илғор педагогик технологиялар дарс беришнинг интерфаол усулларини назарда тутати.

Иқтисодий билимларни беришда - булар мунозара дарслари, иқтисодий музокаралар, ишбилармон ўйинлар, муаммоли ҳолатлар, кейс стабиларини ечиш ва ҳоказолардир. Ушбу усуллар талабаларнинг ижодий фаоллигини оширишда, иқтисодий масалаларни ҳал қилишда, муаммони ҳал қилишнинг энг мақбул йўллари топишда ҳамда талабаларда иқтисодий кўникмаларни шакллантиришда ёрдам беради, ўқитувчи билим олишнинг ягона манбаи бўлиб қолиши керак эмас, балки талабалар мустақил ишлаш жараёнининг иштирокчиси, маслаҳатчиси, ўқув жараёнининг менежери бўлиши лозим. Таълим технологиясини ишлаб чиқиш асосида айнан шу ғоялар ётади.

Замонавий шароитда талабаларнинг ўқув-билиш фаолликларини ошириш, ўқитиш сифати даражасини кўтариш ва самарадорлигини яхшилаш мақсадида инновацион характерга эга таълим шаклларида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бугунги кунда вебинарлар, звристик методлар, интерфаол таълим, иқтисодий ўйин, модул-кредит тизими, **масофали ўқитиш**, blended learning (аралаш ўқитиш) **ва маҳорат дарслари таълимнинг инновацион шакллари сифатида эътироф этилмоқда** [3,44].

Вебинарлар – онлайн тарзида ўтказиладиган тадбирлар бўлиб, «webinar», қисқача инглизча «Web-based seminar» дан олинган web-технологиялардан фойдаланган ҳолда ташкил этиладиган: онлайн-семинар, маъруза, курс, тақдимот ва бошқалардир. Бунда ҳар бир иштирокчи унинг каерда бўлишидан қатъий назар ўз компьютерини билан жараёнда қатнашади.

Эвристик методлар - эвристик метод ўқитувчилардан ижодий хусусият талаб этувчи юқори даражадаги билиш фаолиятини ташкил эта олиш кўникма ва малакаларига эга бўлишни тақозо этади. Бунинг натижасида ўқувчилар мустақил равишда янги билимларни ўзлаштира олиш имкониятига эга бўладилар ва уларда иқтисодий кўникмалар шаклланади. Таълим жараёнида тадқиқотчилик ўқитиш методини қўллашда ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Ўқитувчи фаолиятининг тузилмаси	Ўқувчи фаолиятининг тузилмаси
ўқувчиларга ўқув муаммосини тақлиф этиш; ўқувчилар билан ҳамкорликда тадқиқот масаласини ўрнатиш; ўқувчиларнинг илмий фаолиятини ташкил этиш	ўқув муаммолари моҳиятини англаб олиш; тадқиқот муаммосини ўқитувчи ва ўқувчилар билан биргаликда ўрнатишда фаоллик кўрсатиш; уларни ечиш усулларини топиш; тадқиқий масалаларни ечиш усулларини ўзлаштириш

Интерфаол таълим - таълим самарадорлигини оширишнинг энг мақбул йўли сифатида эътироф этилаётган таълим тури ва ўқитиш шакли ҳисобланади. Интерфаол таълим (ингл. “interact”, рус. “интерактив”; “inter” – ўзаро, “act” – ҳаракат қилмоқ) – талабаларнинг билим, кўникма, малака ва муайян ахлокий сифатларни ўзлаштириш йўлидаги ўзаро ҳаракатини ташкил этишга асосланувчи таълим. Бунда ўқитувчи ва талабалар ўртасида ўзаро мулоқот ва фикр алмашинувлар тарзида таълим жараёни амалга оширилади.

Машғулотлар жараёнида интерфаол таълим технологияларни қўллашда ҳар бир педагогдан маълум даражада қуйидаги омилларга эга бўлмоғи талаб этилади:



1-чизма. Интерфаол таълим самарадорлигини таъминловчи асосий

Энг оммавий интерфаол таълим технологиялари сифатида қуйидагилар саналади:

Интерфаол методлар: “Кейс-стади” (ёки “Ўқув кейслари”), “Блиц-сўров”, “Моделлаштириш”, “Ижодий иш”, “Муносабат”, “Режа”, “Сухбат” ва б.

2. Стратегиялар: “Ақлий ҳужум”, “Бумеранг”, “Галерея”, “Зиг-заг”, “Зинама-зина”, “Музёрап”, “Ротация”, “Т-жадвал”, “Юмалоқланган қор”.

3. График органайзерлар: “Балиқ скелети”, “БББ”, “Концептуал жадвал”, “Венн диаграммаси”, “Инсерт”, “Кластер”, “Нима учун?”, “Қандай?”

Интерфаол таълим бевосита интерфаол методлари ёрдамида ташкил этилади. Ушбу методларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

Иқтисодий ўйин – бугунги кун ёшларини таълим жараёнига кизиқтиришнинг энг самарали методларидан бири ҳисобланиб, бу усулни қўллаш ўқитувчидан ташаббускорлик ва ижодкорликни талаб этилади. Машғулотларда фойдаланиш мумкин бўлган ўйинларни биз 3 та асосий турга бўламиз. Булар:

- Музёрап (Ice breaker) ўйинлар;
- Ҳаракатли (Energizer) ўйинлар;
- Жамоавий (Team building) ўйинлар.

Музёрап (Ice breaker) ўйинлар – янги гуруҳ, янги жамоа ва таълим берувчи ўртасидаги кўринмас тўсиқ ва ишончсизлик ҳиссини йўқотишга қаратилган ўйинлар бўлиб, ўзаро алоқани ривожлантиришга ёрдам беради.

Ҳаракатли (Energizer) ўйинлар - диққатни чалғитиш, мия мушакларига дам бериш, тана мушакларини ҳаракатга келтириш ва кайфиятга ижобий таъсир этишга қаратилган ҳаракатли ўйинлар ҳисобланади.

Жамоавий (Team building) ўйинлар - ишлаб чиқаришда фаол фойдаланиладиган, жамоада ишлаш, уни жипслаштириш ва ривожлантиришга қаратилган ўйинлардир. Бу типдаги ўйинлар таълим олувчиларни номаълум ҳолатларда ҳаракатланиш кўникмаларини шакллантиради ва жамоада ишлаш сирларини ўргатади. Таълим олувчилар орасидан лидерлар ва вазифа бажарувчиларни ажратиш олишга ёрдам беради.

Масофали ўқитиш - замонавий таълимнинг энг муҳим ва тобора оммавийлашиб бораётган шакли саналади. Замонавий шароитда ахборот-коммуникацион технологияларнинг тезкор ривожланиши таълим жараёнида уларнинг имкониятларидан фойдаланиш учун қулай шароитни вужудга келтирди. Айни пайтда етакчи хорижий мамлакатларда масофадан ўқитиш борасида бой тажриба тўпланган.

Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти бой чет эл ва миллий тажрибалар тадқиқотлар йўналишлари умуман долзарблигини тасдиқлайди. Замонавий педагогик, ахборот ва телекоммуникация технологияларидан

фойдаланишга асосланган таълим олиш усулларида бири ҳисобланган масофали таълим моҳиятини тушунишга ёрдам беради. Таълимнинг синтетик интеграл ва гуманистик шакли ҳисобланувчи масофали ўқитишнинг айнан назарий ва амалий масалалари таълимни ислоҳ қилиш шароитларида миллий таълим тизими олдида турган муаммоларнинг катта қисмини ҳал этиши керак. Масофали ўқитишда таълимнинг сифатини сақлаш муҳим кўрсаткич ҳисобланади.

Blended learning (аралаш ўқитиш) замонавий таълимнинг нисбатан янги, бироқ, тобора оммалашиб бораётган шакли саналади. Онлайн ўқув материаллари ҳамда ўқитувчи раҳбарлигида гуруҳда таълим олишга асосланган ўқитиш шаклидир. Ушбу шаклдаги ўқитиш жараёнида талаба мустақил таълим олади, аммо айни вақтда унга гуруҳ ва ўқитувчи томонидан ёрдам кўрсатилади. Гуруҳли машғулотлар давомида “blended learning” (аралаш ўқитиш)нинг қўлланилиши туфайли ҳар бир талаба ўқув материалларини ўзлаштириш борасида ўзида рўй бераётган ижобий ўзгаришларни намоён этган ҳолда мулоқот кўникмаларини ўзлаштириб боради, ўтилган материалларни такрорлайди ва янги мавзунини ўрганишга тайёрланади.

“Ақлий ҳужум” методи – муайян муаммо ечиш учун талабалар ўртасига қўйилади. Унда ҳар бир гуруҳ ёки алоҳида талабалар томонидан фикр ва мулоҳазалар билдирилади. Улар солиштирилади ва хулоса чиқарилади.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар биргаликда қийин масала ёки муаммони ечадилар. Иложи борича кўпроқ ғоялар таклиф этилиб, улар танқид остига олинмайди. Бу усулнинг афзаллиги ҳам шундан иборат бўлиб, ҳар қандай ғоя, ҳатто мантиқсизлари ҳам ҳисобга олинади. Уларнинг ҳаммаси ёзилади, таҳлил қилинади, баҳоланади ва шундан кейингина улар ичидан энг самарали, оптимал рационал ечими танлаб олинади.

Т –жадвал:

Мавзудаги тараққиёт босқичларини билишда турли хил концепциялар:

- тарихий-формацион ;
- маданийлашиш (цивилизация) даражаси жиҳатдан;
- техника ва технологик тараққиёт даражаси жиҳатидан;
- социал-иқтисодий шакллар ўзгариши жиҳатидан ёндашув концепцияларни ўзаро солиштириш (ха/йўқ, ха/қарши) модули асосида дарс олиб бориш талабаларда танқидий мушоҳадани ривожлантиради.

Кейс стади:

Иқтисодиёт назарияси фанида “Мулкчилик, товар пул муносабатлари” мавзусини ўқитишда қўйилган савол, мауммо, масалалар бўйича талабаларни қарор қабул қилишга ўргатишда муаммоли вазият ҳосил қилиб, уни ечишни ўрганиш усули.

Дарс ўтишда бошқа қатор методлар ҳам мавжуд бўлиб, уларни ўқитувчи мавзунинг мазмуни, гуруҳнинг тайёргарлигига қараб қўллаши мумкин [4].

“Мулкчилик, товар пул муносабатларининг шаклланиши” мавзусини ўқитиш жараёнида компьютер технологиясидан, "Excel" электрон жадваллар дастурларидан фойдаланилади. Мавзу бўйича талабалар билимини баҳолаш тест асосида ва компьютер ёрдамида бажарилади. “Интернет” тармоғидаги расмий иқтисодий кўрсаткичлардан фойдаланилади, тарқатма материаллар тайёрланади, тест тизими ҳамда таянч сўз ва иборалар асосида оралик ва якуний назоратлар ўтказилади.

Демак, ҳозирги шароитда таълим амалиётида лойиҳа ҳамда таълим технологияларининг қўлланилиши ўқитиш жараёнини самарали кечишини таъминлаш билан бир қаторда талабаларда мустақил, танқидий ва ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради. Таълим сифатини яхшилаш ва самарадорлигини оширишга нисбатан қўйилаётган ижтимоий талаблар ўқитувчилардан лойиҳа ва муаммоли таълим технологияларини ўқитиш жараёнида мақсадли, самарали ташкил этишни талаб этади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, 1997 йил 29 август. www.lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 2020 йил. 24 январ. www.lex.uz.
3. Файзуллаева Д.М., Лутфуллаева Н.Х. Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик” модули бўйича ўқув-услубий мажмуа, ТДИУ. Тошкент – 2016. - 244 б.
4. Кадирова М.М. Талабаларда иқтисодий кўникмаларни ривожлантириш педагогик муаммо сифатида, Педагогик маҳорат, 4-сон, 2019 й. Бухоро, 23-26 бетлар.

Резюме. Мақолада талабаларда иқтисодий кўникмаларни ривожлантиришда таълимнинг интерфаол технологиялари ва методларидан фойдаланиш имкониятлари таҳлил қилинган. Шунингдек, иқтисодий фанларни ўқитишда кўникмаларни ривожлантиришга хизмат қиладиган интерактив методларни роли изоҳланган.

Таянч сўзлар: таълим, тарбия, ривожланиш, иқтисодиёт, таълим ислохоти, интерактив, технология, метод, муаммоли таълим, вебинар дарс, график органайзерлар, стратегиялар, эвристик методлар.

Резюме. В статье анализированы возможности использования интерактивных технологий и методов образования в развитии у студентов экономических способностей. Также, приводится объяснение роли интерактивных методов, которые служат развитием способностей в обучении экономических предметов.

Ключевые слова: образование, воспитание, развитие, экономика, образовательная реформа, интерактив, технология, метод, проблемное образование, вебинарный урок, график органайзеры, стратегии, эвристические методы.

Summary. This article analyzes the possibilities of using interactive technologies and educational methods in the development of students' economic abilities. Also, an explanation of the role of interactive methods that serve as the development of abilities in the training of economic subjects is given.

Key words: education, upbringing, development, economics, educational reform, interactive, technology, method, problem education, webinar lesson, organizers schedule, strategies, heuristic methods.

ЭКОНОМИКАНЫ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАҒДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ РОЛИ ХӘМ ӘХМИЙЕТИ

Инятов А., Бабаназарова С.

Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Мәмлекетимиздиң социал-экономикалық жақтан раўажланыўы, турақлы экономикалық өсимге ерисиўи, халық дәрәматларының асыўы, турмыс жағдайларының жақсыланыўы көпшилик жағдайларда миллий экономиканың хәр қыйлы тараў хәм тармақларына енгизилип атырған инвестиция қаржыларының көлеми хәм курамына байланыслы болып табылады. Сонлықтан-да, хәр бир мәмлекет социал-экономикалық раўажланыў стратегиясының тийкарғы бағдары миллий экономикаға инвестициялардың өзине тартыўшы орталықты қәлиплестириўге қаратылыўы зәрүр.

Жақын келешекте мәмлекеттиң социал-экономикалық жетилисиўин раўажланып атырған мәмлекетлердиң экономикалық жақтан жоқары раўажланыў дәрежесине жеткерип алыўды мақсет еткен. Өзбекстан ушын республиканың инвестициялық өзине тартыўшылығын изертлеў, инвестиция қаржыларын ишки капитал ресурслар хәмде шет ел инвестиция хәм кредитлери бойынша көбейиўине ерисиў бойынша усыныс хәм жуўмақлар ислеп шығыў үлкен әхмийетке ийе.

Дүнья жәмийетшилигиниң хәзирги раўажланыў басқышында бирде бир мәмлекет инвестицияларсыз социал-экономикалық раўажланыўға ересе алмайды. Инвестиция ресурсларын өз ўақтында миллий экономикаға енгизиў имканияты болмаған, пул қаржылары жетиспеўшилигине ушыраған мәмлекетлер, социал-экономикалық раўажланыў бойынша дүнья жүзи мәмлекетлери дәрежесинен бир қанша арқада қалып кетиўине алып келеди. Бундай жағдайдың шешими, финанслық қаржылары артықша болған раўажланған мәмлекетлердеги капитал ресурсларды, раўажланып атырған мәмлекетлер экономикасына енгизиў болып есапланады.

Инвестициялар жәрдемінде бир қатар ўазыйпаларды әмелге асырыў имканиятлары бар болып, олар төмендегилерден ибарат: ишки базарда талап күшли болған - импорт товарларының орнын басыўшы өнимлерди ислеп шығаратуғын жаңа кәрханаларды қурыў, жаңа жұмыс орынларын қәлиплестириў имканиятын береді; мәмлекетте хәрекет етип атырған кәрханалардың өндирисин кеңейтиў хәм келешекте раўажланыўын тәмийнлеўши фактор - миллий кәрханалардың жеке капитал көлемин толықтырады; миллий экономикада технологиялық жаңаланыўлар әмелге асады хәм миллий санаат өндирисине жаңа техника хәм заманагөй ускенелер орнатылады хәм нәтийжеде дүнья жүзи базарында бәсекиге шыдамлы миллий өнимлер ислеп шығарыла баслайды; миллий ислеп шығарыўшылар тәрәпинен кредит қаржылары есабынан келешекли жойбарларды әмелге асырыў имканияты жаратылады; миллий экономиканың дүнья жүзлик экономикасына интегралласыўы әмелге асады.

Өзбекстан Республикасы Президенти Ш.Мирзиёевтың Олий мәжилиске мүрәжәтнамасында экономика ҳаққында тоқталып, «Тийкарғы ўазыйпалар – макроэкономикалық турақлылықты тәмийнлеў, инфляцияны жылаўлаў, тармақларды монополиядан шығарыў, мәмлекет тәрәпинен баҳалар белгилениўин тәртипке салыўды бийкарлаў хәм «жасырын экономика»ға шек қойыў. Бюджет қаржыларының мақсетли жумсалыўы үстинен қадағалаў жәнеде күшейтириледі. Шет елден алынған қарызларды қайтарыў имканияты хәм олардың өнимдарлығына үлкен итибар қаратылады. Буның ушын «Мәмлекет финанслық қадағалаўы ҳаққында» хәм «Мәмлекеттиң қарызы ҳаққында»ғы нызамлар ислеп шығылады» [1] - деп атап көрсеткен еди.

Демек, инвестициялар, макро дәрежеде болса-да, микро дәрежеде болса-да, экономикалық өсиўди тәмийнлеўши әхмийетли фактор болып табылады, демек, миллий өндириллик субъектлердиң оларды енгизиўи әхмийетли ўазыйпа болып есапланады. Миллий өндириллик субъектлердиң экономикалық хәрекетине инвестицияларды енгизиў ушын кәрханалар көлемінде төмендеги жұмысларды әмелге асырыўлары керек: пухта ислеп шығылған хәм келешекке ийе болған бизнес-жобаға ийе болыўы тийис. Инвесторлар барлық ўақыт олардың қойылмалары келешекте пайда алып келиўин билиўге умтылады; инвесторлар тек қана өзлери исеним пайда еткен кәрханаларға ғана инвестициялық жойбарларды финансластырады. Жасырын хәм гуман пайда еткен кәрханаларға инвестиция қойыў, пайдадан ажыралыў менен бирдей болғанлықтан, миллий кәрханалардың финанслық-хожалық жұмысы бойынша бойынша экономикалық рейтингі жоқары болыўы керек; олар оператив хәм ашық хәрекет етиўлери керек. Буның ушын бухгалтериялық есап хұжетлери оларға қойылған талап дәрежесинде болыўы керек хәм кәрхананың финанслық-хожалық жұмысларының хұжетлери бойынша жуўмақлаўшы нәтийжелери ғалаба хабар қураллары арқалы жәмийет ағзаларына ашық дағазаланыўы керек.

Жоқарыдағы айтылған пикирлер менен бир қатарда, атап өтиў керек, инвесторлардың миллий экономикаға капитал қаржыларын киритиўи көпшилик тәрәптен тек кәрханалар рейтингі яки хожалық